

Ji gyvena už dešimčių tūkstančių kilometrų – vienoje iš Indonezijos salų, tankiose džiunglėse kartu su orangutanais. Apie šią moterį sklinda legendos, rašomi filmų scenarijai ir knygos. Jos nuotrauka puošia du „National Geographic“ žurnalus ir enciklopedijos apie svarbiausias pasaulio šimtmečio mokslininkes viršelį. Tai Birutė Galdikas.

PERSONALIJA

Pasitikti Birutės Galdikas į Vilniaus oro uostą siunčiamas limuzinas. Žymiausia šimtmečio mokslininkė keliauja į Lietuvą atsiimti TV3 „Lietuvos garbės“ apdovanojimo. Tačiau sutikti ją pasiseka tik iš antro karto. Ji atskrenda visai kitu reisu, nes pavėluoja į pirmąjį lėktuvą. Kelionė į Lietuvą truko daugiau nei 30 valandų. Džiunglių karalienė oriai išsina iš Vilniaus pasų kontrolės posto. Šį kartą viskas daug sklandžiau nei prieš dešimt metų, kai ji surizikavo atskristi į Lietuvą be vizos. Mamą lydi egzotiško gymio Jane – jauniausia Birutės Galdikas duktė, kurios ji susilaukė su dajakų genties karaliaus vaikaičiu.

Lietuva viešnią pasitinka lengvu paskutiniu sniegu, o Birutė apsirengusi taip, tarytum vaikščiotų po Indonezijos atogrąžų džiungles.

PASIMATYMAS SU MIŠKO ŽMONĖMIS

Jos tėvai Filomena Slapšytė ir Antanas Galdikas – lietuviai. Tačiau Birutė gimė ir augo toli nuo Lietuvos. Ji pasaulį išvydo Vokietijoje, o vaikystę praleido Kanadoje. Antropologijos studijas baigė JAV. Tada išvyko į Indonezijos džiungles rinkti medžiagos daktarės disertacijai. „Kai apsigyniau disertaciją ir tėvams pasakiau, kad grįžtu į Borneo džiungles, mama labai verkė“, – prisimena mokslininkė. O tėvas manė, jog duktė pakankamai suaugusi, kad galėtų rinktis gyvenimo kelią. Net jei tas pasirinkimas pavojingas ir nepelningas. Tai buvo prieš 36 metus. Birutės kuprinėje nebuvo daug

daiktų: bloknotas, miegmaišis, plaukų šepetys – merginos kasos neabejotinai kur kas labiau būtų tikusios podiumui nei tankioms džiunglėms.

Prisimindama pirmąsias dienas Borneo džiunglėse Birutė pamini dėles. Šimtus, tūkstančius dėlių. „Jų buvo visur. Kasdien jų rasdavau po 20 ant rankų, kojų. Prisimenu nesibaigiančias infekcijas, maišus antibiotikų, be kurių būčiau mirusi. Tačiau palūžti neleido meilė“, – šypsosi ji. Į Indoneziją Birutė atvyko kartu su savo vyru Rodu Brindamouru: „Mudu buvome išsimylėję. Labai artimi. Geriausi pasaulyje kompanionai. Mus abu jaudino džiunglės, nuotykių. Todėl nepaisėme pavojų ir kūrėme gyvenimą toli nuo civilizacijos“. Rodas buvo profesionalus fotografas. Unikaliuose nuotraukose jis įamžino žmoną, su žmogbeždžione žaidžiančią slėpynių, irkluojančią valtį. Rodas mėgo fotografuoti Birutę, kai ši sūpuodavo ir glėbyje migdydavo orangutaniukus, kurie vietos kalba vadinami miško žmonėmis. Antropologė nuo pat pirmųjų akimirkų pajuto, lyg priklausytų džiunglėms ir jų gyventojams, su kuriais užmezgė visą gyvenimą trunkantį ryšį.

VIENA DŽIUNGLĖSE

Savo vaikų jie neplanavo ir nenorėjo. Buvo įsitikinę, kad pasaulyje ir taip per daug žmonių. Tačiau jų dviejų pirmagimis Bintis poros planų nepaisė. Berniukas gimė ir augo tarp orangutanų, su jais žaidė, juos mėgdžiojo, kartu karstėsi po medžius. Visą pasaulį apskriejo nuotrauka, kur vaikas taškosi vonelėje kartu su vienmečiu beždžioniuku. Šia fotografija buvo iliustruotas „National Geographic“ viršelis. Birutė prisimena daug gražių to laikotarpio akimirkų. Skausmingų – taip pat. Jos idilę atrastame žemės rojuje išsklaidė vyro išdavystė.

„Ar prisimenate dieną, kai jūsų vyras paliko džiungles ir jus?“, – paliečiu jautriausią Birutės asmeninio gyvenimo stygą. „Taip. Kartais intuityviai jauti, nors neturi faktų. Aš jam tiesiog uždaviau vienintelį klausimą tikėdamasi, kad jis paneigs mano nuojautas apie neištikimybę. Tačiau jis jų nepaneigė. Iki tol buvau įsitikinusi, kad esu laimingai ištekėjusi, jaučiausi mylima. Įsivaizdavau, kad mudviejų santuoka truks amžinai“, – ramiai atsako Birutė. Jos sutuoktinis pamilo sūnaus auklę ir išvyko gyventi į Kanadą. „Mudu su Rodu buvome vienas kito tiltas į Indoneziją. Nes būtent čia mes kiekvienas sau atradome žmones, su kuriais nugyvenome gyvenimą. Jis rado indonezietę žmoną, o aš ištekėjau už vietos dajako. Po mudviejų išsiskyrimo praėjo 28 metai, Rodas vis dar gyvena su ja, o aš gyvenu su antruoju vyru. Šiandien galiu tiksliai pasakyti – taip buvo lemta“, – dabar Birutė viską vertina visiškai kitaip nei tada, kai ją vieną džiunglėse paliko mylimas žmogus, išsivežęs sūnų ir auklę. Psichologai patarė, kad berniukui sveikiau augti tarp žmonių, o ne tarp žmogbeždžionių.

BALTAODĖ TARP DAJAKŲ

Birutei nebuvo lengva. Ne tik išduotai vyro, bet ir vėliau leidžiant šaknis svetimoje žemėje, kovojant su aukso ieškotojais bei nelegaliais miškų kirtėjais, saugant atogrąžų mišką, kuriame gyvena paskutinės orangutanų kolonijos. Penkerius metus Birutė mielai išbrauktą iš savo gyvenimo ir atminties.

„Savo kailiu patyriau tai, kas daroma norint atsikratyti nereikalingų žmonių“, – pasakoja Birutė Galdikas, išgyvenusi nelegalių miško kirtėjų ir su jais susijusių asmenų pažeminimus, ištėvėrusi streikus, tendencingus straipsnius, reportažus, anoniminius laiškus, kaltinimus. Jai iki šiol sunku prisiminti, kaip vidurnaktį plaukdama greitaeigiu kateriu buvo pagrobta. „Kai pagrobėjų kateris pasuko tiesiai į mane ir ėmė artėti nežmonišku

greičiu, supratau, kuo tai gali baigtis. Žinojau ir tai, kad bet kokiomis priemonėmis turiu išlikti gyva ir nesuluošinta. Bijojau, kad nenukirstų rankos, kojos, nosies. Žiūrėdami man į akis jie išrėžė – jei nebūčiau mama, jie mane nužudytų. Išgyvenau tik todėl, kad pagailėjo mano vaikų“, – sako mokslininkė. Ji viską ištvėrė. O per kančią ir iš tėvo paveldėtą žemaitišką užsispyrimą išsaugojo nacionalinį parką, medžius, kurie yra natūralios orangutangų buveinės. Išskirtus juos išnyktų ir orangutanai.

Borneo saloje mokslininkė įkūrė reabilitacijos centrą, kur globoja našlaičiais likusius, sergančius, iš brakonierių nelaisvės išlaisvintus gyvūnus. Čia Birutė įdarbino apie 200 vietos gyventojų. Darbo atsirado net akloms moterims – jos centre prižiūri orangutangius. Viena orangutangė pavadinta Birutės sesers Aldonos, kita – Rūtos vardu. Tai – Holivudo aktorės Rūtos Lee, profesorės bičiulės ir rėmėjos, garbei. „Orangutanai – tokie pat kaip mes. Tik nemoka kalbėti, jų protas yra kaip mažo vaiko“, – sako Birutė Galdikas.

SANTUOKA SU KARALIAUS VAIKAIČIU

Kadaise neplanavusi turėti vaikų šiandien Birutė – laiminga dviejų sūnų Binčio ir Fredo bei dukters Jane mama. Išgyvenusi pirmojo vyro išdavystę ji sutiko vietinį dajaką Pak Bohapo, jį pamilo, sukūrė šeimą ir susilaukė dviejų vaikų. „Jau pirmosiomis pažinties akimirkomis pajutau, kad jis – ypatingas. Vėliau sužinojau, kad jo senelis turėjo savo karalystę ir buvo paskutinis dajakų karalius Borneo regione. O vyro senelė buvo princesė“, – pasakoja Birutė. Septyni karaliai kadaise padėjo sultonui valdyti Indoneziją. Iki šiol šių karalių palikuoniai vadovauja dajakų kaimams. „Nors mano vyras nevadovauja jokiame kaimui, į jį niekas nesikreipia vardu. Jis – karališkos šeimos palikuonis, todėl žmonės į jį kreipiasi „tėve“, – pasakoja Birutė Galdikas. Santuoka su kilmingos šeimos palikuonimi Birutei pelnė ir tam tikrą socialinį statusą: „Ištekėdama už jo iš karto pajutau vietos dajakų pagarbą ir paramą. Tai – neįkainojamas dalykas“. Ištekėjusi ji pasiliko savo pavardę, nes jos vyras, kaip ir visi to krašto žmonės, neturi pavardžių. Tik vardus.

Ar sunku gyventi su paties karaliaus vaikaičiu? „Labai lengva, – sako Birutė. – Mano vyras yra malonus, išmintingas, pagarbus. Jam labai svarbios jo šaknys, jo žemė, jo žmonės. Niekada nesutiktų gyventi kur nors kitur. Ar žinote, kiek man prireikė laiko jį nusivežti į Ameriką? Beveik dviejų dešimtmečių! Tik po 18 santuokos metų jis ryžosi aplankyti JAV Gal nebūtų sutikęs, tačiau aš sugalvojau triuką. Paprašiau mamos, kad paskambintų mano vyrui ir įsakytų atvykti. Telefono ragelyje išgirdęs: „Tu turi atvykti“, jis susiruošė į kelionę. Negalėjo priešintis mano mamos įsakymui, nes dajakai sutuoktinio tėvus gerbia labiau nei savuosius. Niekada nepamiršiu, kiek ilgai muitininkai kvotė mano angliškai nekalbantį vyrą. Tada aš priėjau prie pareigūnų ir pasakiau: „Man prireikė 18 metų, kad jį čia atsivežčiau, nesugadinkite man reikalą“.

Birutė įsitikinusi – indoneziečiai yra maloniausi žmonės planetoje. „Pamenu, žiūrėdama į nuolat linksmą, laimingą ir besišypsantį savo vyrą baiminausi, kad jam kažkas negerai. Maniau, taip negali būti, tai nenatūralu ir tai turi kada nors baigtis“, – juokiasi lietuvė. Ji klydo. Vyras šypsosi ir po 28 santuokos metų. Moteris kažkur girdėjo ir tai, kad amerikiečiai šypseną gali išlaikyti vos 15 sekundžių, o indoneziečiai – ištisą valandą. Pati Birutė šypsosi mažai, bet nepalyginti daugiau nei iki antrosios santuokos. Tai pastebėjo ir jos mama Filomena, kuriai šiandien – 82-eji.

MARIJOS GIMBUTIENĖS PYRAGAIČIAI

Kol vyras 365 dienas per metus Indonezijoje augina ryžius ir medžioja laukines kiaules, Birutė savo metus dalija į tris dalis. Ji gyvena ir skaito paskaitas net trijose šalyse: JAV, Kanadoje ir Indonezijoje. „Mano studentai – amerikiečiai, kanadiečiai, indoneziečiai, australai. Teko mokyti tūkstančius“, – sako Birutė ir papasakoja vieną linksmą istoriją apie milijonierių studentą arabą, kuris kadaise, gavęs palikimą, aplankė savo dėstytoją Indonezijoje ir ištiesė jai lagaminėlį grynujų sakydamas: „Ar priimsite kuklią paramą savajam fondui?“

Mokslininkė yra įsteigusi tris fondus, ieško lėšų orangutangų ir gamtos apsaugai, rašo mokslinius straipsnius, pasaulinėse konferencijose skaito pranešimus. Birutė svajoja savo patirtį perduoti ir jauniems Lietuvos antropologams. Gal net atrasti žmogų, kuris kada nors pratęstų mokslininkės darbus. Tokio sekėjo ji dar neturi. Tačiau kadaise turėjo legendinius mokytojus ir tęsia jų darbus. Viena jų – garsiausia Lietuvos antropologė Marija Gimbutienė. „Ji nuolat mane vaišindavo saldinais, pyragaičiais, vis nerimavo, ar aš nealkana. Gal dėl to, kad buvau labai liekna“, – juokiasi Birutė, kuri buvo ne tik labai liekna bei graži, bet ir itin gabi. Universitetą baigė būdama vos 20-ies – dvejis metais anksčiau nei jos bendraamžiai.

„Kaip pajutote, kad antropologija yra jūsų kelias?“ – klausiu Borneo džiunglių karalienės. „Tiesiog žinojau. Kaip šokėjai žino, kad jie turi šokti, taip ir aš žinojau, jog turiu studijuoti orangutangus ir rinktis pietryčių Aziją.“

„Jei nebūtumėte pasirinkusi gyvenimo džiunglėse, kas šiandien Borneo būtų kitaip?“ – klausiu. „Nesigirsiu, tačiau mes išsaugojome didžiausią orangutangų populiaciją pasaulyje. Jei nebūčiau atvykusi į Indoneziją, Tanjung Puting nacionalinis parkas būtų sunaikintas, o tai reiškia, jog be natūralios gamtos aplinkos būtų išnykusios ir orangutangų populiacijos“, – pasakoja Birutė Galdikas. Didžiausias mokslininkės laimėjimas – laukinių orangutangų gyvenimo istorijų dokumentavimas. „Kad galėtume užsiimti gyvūnų rehabilitacija, turime suvokti jų elgseną. Stebėdama orangutangus išvelgiau įdomiausių dalykų. Tarkim, kad patelės mažylio susilaukia labai retais intervalais – tik kas aštuonerius metus. Jei žmonės ir toliau šaudys pateles, o jų mažylius kiš į narvus ir pardavinės kaip naminius gyvūnus, orangutangai greitai išnyks. Kaip išnyko pusė jų praėjusį dešimtmetį“, – sako mokslininkė, ant savo nugaros dažnai nešiojanti našlaitį orangutangiuką. Ji mėgsta žiūrėti jiems į akis, kurios yra tokios kaip žmogaus. Mažiausieji rehabilitacijos centro globotiniai dėvi sauskelnes, o auklės juos maitina iš buteliukų. Jie labai žaismingi, mieli ir primena mažus vaikus. Birutė su jais susišneka, supranta jų mimikas, atspėja norus.

DŽIUNGLIŲ PROJEKTAI IR JULIA ROBERTS

Kasmet į Borneo aplankyti žavingų „miško žmonių“ atvyksta tūkstančiai turistų iš viso pasaulio. Lietuvių kilmės profesorė mano, kad geriausia atvykti liepos pabaigoje ir į džiungles leistis su grupe, kurią visada globoja vietos gidas. Jis palydi turistus į orangutangų maitinimo vietas, pavedžioja egzotiškais vakariečių akiai takais. Dažnai pasitaiko, kad keliauninkai susigundo pasilikti ilgesniam laikui. Savanoriai čia visada laukiami.

Prieš dešimt metų džiunglėse Birutė sulaukė ypatingos viešnios – aktorės Julios Roberts. Holivudo gražuolė į Borneo atvyko privačiu lėktuvėliu, ten filmavosi, o sukurtas filmas „In the Wild: Orangutans with Julia Roberts“ buvo ne kartą rodytas per televiziją. Birutė Galdikas prisimena, kad Juliai filmuojantis prasidėjo dideli gaisrai. Aktorei teko skubiai išvykti krovinius gabenančiu lėktuvu – tai buvo paskutinis lėktuvas, kuris ryžosi kilti. Po jo skrydžiai buvo atšaukti net tris mėnesius.

Dėl sausrų ir nuolatinių gaisrų buvo atšauktas dar vienas įdomus projektas – meninio filmo apie Birutės gyvenimą filmavimas. Filmo scenarijus buvo sukurtas pagal Birutės Galdikas autobiografinę knygą „Rojaus atspindžiai“. O pačią profesorę būtų vaidinusi „Oskaro“ laureatė aktorė Marisa Tomey. Kai gaisrai liovėsi, netikėtai mirė filmo prodiuseris. Projektas taip ir liko neįgyvendintas.

VILNIAUS ELGETOS BUČINIAI

Birutė ne tik priima svečius, bet ir pati daug keliauja. Lietuva, deja, nėra tas kraštas, į kurį ji dažnai užsuktų – per visą gyvenimą lankėsi tik du kartus. Prieš dešimt metų ir balandį, atskridusi į prestižinę TV3 „Lietuvos garbės“ apdovanojimų ceremoniją. „Tai pirmasis apdovanojimas, kurį gavau savo tėvų žemėje. Jaučiuosi labai pagerbta. Jei ne mano baltiškiosios šaknys, tėvų meilė gamtai ir miškui, gal niekada nebūčiau pasukusi šiuo keliu“, – prisipažino profesorė, prieš keletą metų gavusi aukščiausią Kanados Vyriausybės ordiną ir aukščiausią Indonezijos apdovanojimą už gamtosaugą.

Nepaisant pasaulinio pripažinimo, įvertinimų, laimėjimų, mokslininkė labai žemiška ir nuoširdi. Ji daug laiko praleido Kryžių kalne, taip priminusiame tėvą, lietuvių ryšį su gamta, kalbėjosi su papėdėje

šlančiais prekeiviais, nusipirko galybę suvenyrų. Eidama Vilniaus gatvėmis ji nepraėjo pro išmaldos prašančią elgetą. Sustojo, šnektelėjo, ištiesė 30 litų, o kai elgeta ėmė ją glėbesčiuoti ir bučiuoti, Birutė ištraukė dar dvi dešimtines. „Matau, kad jai iš tikrųjų reikia mano pagalbos“, – tarė. Per asmeninę audienciją Prezidentūroje dovanodama savo knygą Jo ekscelencijai Valdui Adamkui Birutė pamiršo prezidento vardą ir be skrupulų paprašė jį priminti. „Jis – labai labai žavus vyras. Galėčiau jį įsimylėti“, – juokiasi. Birutė Galdikas – laisva, paprasta, atsipalaidavusi, natūrali. Be pozos ir kaukių. Be jokio grimo – nei išorinio, nei vidinio. Būtent tokia, kokią ir įsivaizdavau džiunglių moterį.